

Faith, Law, and Redemption in Jesus and Paul:
Reformation Themes and Christian-Jewish Relations

Geloof, wet en verlossing bij Jezus en Paulus:
de Reformatie-thematiek en
de christelijk-joodse verhouding

International Conference, November 7-8, 2016
Lunteren / Netherlands

Ter afsluiting van de conferentie over Geloof, Wet en
Verlossing.

Maarten den Dulk

Dit is een moeilijk moment van de conferentie. Straks kom je thuis en dan vragen ze: waar ging het over in Lunteren? Wat zeg je dan? Dat antwoord moeten we nu inoefenen.

Begin met een mystificatie: Leren is moeilijk. Het gaat zoals klimmen in een cakewalk in de ouderwetse kermis: oude dingen die je meende te weten, zakken onder je voeten weg en nieuwe dingen liggen net boven je bereik. We dachten in Nederland dat we sinds WOII dankzij Kroon, Meuzelaar en Miskotte, Ashkenazy en Flusser en Marquardt iets wisten over Kerk en Israël. We leerden dat we als christenen niet over Joden moeten spreken, maar dat ze tegenover ons staan en dat ze ons de meest existentiële vragen stellen en ons de Wet de Profeten voorhouden als basis tekst. Maar de kennis zakte weg. De aandacht werd verdrongen door de politieke conflicten in het Midden Oosten en door de confrontatie met Moslims van verschillende gezindte. Vooral dat laatste stemde ons bescheiden. Een vriend die zijn leven lang aandacht heeft gevraagd voor het lot van de Palestijnen hield me jaren geleden al midden in het Amsterdamse verkeer staande en riep: Begrijp je het nu eindelijk? Het is *christendom*, *jodendom*, *moslim*! Maar zie, geleerden uit andere landen, ver weg en dichtbij, zijn gekomen om ons te helpen om opnieuw te denken over de Joodse historische context van Jezus en Paulus. Dat werkte stimulerend.

Maar ze vragen thuis door: ‘Wat heb je nu dan geleerd over Jezus en over Paulus?’ En wat kan je ermee?’ Een antwoord dat het altijd goed doet, luidt: Jezus en Paulus maken allebei het verschil. Je kan dat als volgt kort invullen: Jezus maakt het verschil tussen de tijd van de vergeving en de tijd van de verlossing. Paulus maakt het verschil tussen de Thorapraktijk van

Joden en van niet-Joden. Maar dan komt het erop aan. Kan je dat nog verder invullen? Ik probeer het op mijn manier en intussen oefent u op uw eigen, creatieve antwoord.

1. Jezus maakt het verschil tussen de tijd van vergeving en de tijd van verlossing

Luisterend naar Gabriele Boccacini drong het tot me door hoe belangrijk het is om te letten op het verschil tussen de tijd van de vergeving (in het heden), en de eindtijd, de tijd van verlossing. De verschijning van Jezus brengt niet het einde van de tijd. Hij heft de geschiedenis niet op. Integendeel, hij geeft een nieuw frame aan de geschiedenis. Hij opent een nieuwe weg naar de toekomst. Hij opent a history of tomorrow. Christenen zijn sindsdien, samen met het Joodse volk, op weg naar de eindtijd, op weg naar de tijd van vervulling en voltooiing. Dat onderscheid van de tijden is van belang voor het theologisch gesprek met het rabbijnse Jodendom.

Dat onderscheid heeft voor ons óók politiek belang. Als we ons tijdsbeeld eenzijdig, apocalyptisch inkleuren, dan vliegt de tegenstelling rijk en arm, bezitters en behoeftigen, bewoners en vluchtelingen, onrechtvaardigen en rechtvaardigen ons zo aan, dat we ons geen raad weten. Het roept iets op van een alles of niets-houding. We hopen op een spoedige eindafrekening waarin recht gedaan wordt aan de onderdrukten en waarin de onderdrukkers worden weggedaan. Die hoop kan voedsel geven aan het verlangen naar een gewelddadige oplossing op korte termijn. Apocalyps now! Of anders: de hoop verkilt en we worden cynisch en laten de boel de boel. De verschijning van Jezus echter is niet meer dan een kleine plek licht in de wereldwijde duisternis. Er is, met het oog op het einde, omkeer mogelijk, er is vergeving mogelijk voor hen die omkeren. Dat ontkrampst het apocalyptisch wereldbeeld en het alles of niets-denken. Er komt wat ruimte voor beweging, op bescheiden schaal, in de tijd, heel voorlopig. Noem het Realized eschatology! Daarbij komt ruimte vrij voor menselijke geschiedenis op menselijke maat. Dat is de kracht van de vergeving. Er is geen geschiedenis mogelijk zonder vergeving.

Dat hoor ik ook in de exegese van Annette Merz. In haar uitleg verschijnt Jezus niet als iemand die de ambitie heeft om op korte termijn de hele wereld te veroveren, maar ik zie hem aarden in het kleine Galilea, midden in de concrete economische verhoudingen van zijn tijd, op de grens waar Joden en niet-Joden elkaar ontmoeten en waar men zich bezint op de vraag wat we moeten doen. Daar leer je het menselijke profiel van Jezus kennen. Je verstaat Jezus het best als hij Galilees spreekt. Dan hoor je het verschil. Hij spreekt nu over omkeer en nog niet over definitieve afrekening.

Tot zover iets over Jezus en de tijd. En nu over Paulus en de ruimte.

2. Paulus maakt verschil tussen de Wetspraktijk van de Joden en de andere volken.

Pamela Eisenbaum herkent in haar eigen werksituatie hoe Paulus zich moet hebben gevoeld als Jood in een niet-Joodse samenleving. In die situatie – zegt ze – leer je omgaan met het probleem van de particulariteit van Israël en de universaliteit van de vele volken. En van daaruit krijgen we dus zicht op een mondiale samenleving waarin de verschillende mensen en groepen zich bewust worden van hun bijzondere, particuliere leefwijze. We merken dat ze dat bijzondere niet moeten inleveren en zich moeten aanpassen, maar dat ze juist met

hun eigen aard de samenleving van dienst kunnen zijn. Dat is een belangrijk leermoment, maar verre van eenvoudig. Als we dat al niet wisten, dan lezen we het af aan Paulus' brieven. Paulus is Jood en blijft Jood maar zonder dat hij zich opsluit in zijn Jodendom. Hij vervult zijn opdracht voor de volken, maar zonder dat hij op gaat in de volkenwereld. Dat blijkt voor hem in de praktijk een onmogelijke positie te zijn. Geen mens houdt het uit in zo'n gespleten loyaliteit. En precies dat houdt hij uit. Als je dan zo de brieven van Paulus leest, verliezen ze hun piëtistische, individualistische toon en verheffen hun stem in de sfeer van de gespleten loyaliteiten van onze eigen tijd.

Je moet wel steeds weer even de omweg maken over de historische context. Peter Tomson plaatst de Brief aan de Romeinen in de tijd dat de Joden op keizerlijk bevel uit Rome waren verdreven. Er bleef in Rome een kerk achter van geboren Romeinen, die een levensstijl ontwikkelden waarbij Joden zich later niet meer thuis zouden voelen. Tegen die exclusieve levensstijl is de brief aan de Romeinen gericht. Als je dat door hebt, dan zie je dat die brief nog steeds vragen stelt aan onze levensstijl in de kerk en in de samenleving. Onze levensstijl is immers zodanig, dat de ene groep zich rechtvaardigt tegenover de andere met een beroep op eigen normen en waarden, met een eigen opvatting van vrijheid en eigen opvattingen over economische marktwerking. Paulus kritiseert deze maatschappelijke en culturele en economische zelfrechtvaardiging. Voor God staan beiden, zowel de Joden als de andere volken en culturen, in het ongelijk - zegt Paulus -, maar beiden ontvangen een nieuw recht van bestaan in Jezus Christus. En in zijn geest geeft voortaan de Thora voor beiden de richting aan, waarbij de Joden de Thora op hun wijze uitvoeren en waarbij de christenen uit de volken moeten laten zien hoe zij op hun manier leven vanuit de Thora ten dienste van anderen. Geen gelijkschakeling, maar verwondering over hoe het anders kan. Op die weg gaan we verder. De wijze waarop we dat doen, is van belang voor het geheel van de samenleving.